TÜRKİYE MEDYA AKADEMİSİ DERGİSİ
JOURNAL OF TÜRKİYE MEDIA ACADEMY
Araştırma Makalesi / Research Article
Cilt / Sayı: 2 / 4 - Yıl: 2022 99-122

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE GÖZETİM ARAÇLARININ KULLANIMI: TÜRKİYE VE ÇİN KARŞILAŞTIRMASI

Elanur Yılmaz*

Özet

Küresel bir salgın olarak tüm dünyayı alarma geçiren Covid-19 pandemisi, toplumsal hayatı değiştirip, dönüştüren önemli bir süreci meydana getirmiştir. Bu süreçte enformasyon teknolojileri, salgınla mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Salgında, insanların konum bilgilerinin elde edilmesini sağlayan akıllı telefon uygulamaları, drone'ların kullanımı, yapay zekaya uyumlu robotlar, büyük veri aracılığıyla elde edilen kişisel bilgiler yoğun bir teknolojik gözetim sürecini ortaya çıkarmaktadır. Salgının önlenebilmesi maksadıyla kullanılan gözetim araçlarının meşruiyeti ise bireysel özgürlük ve mahremiyet kavramları bağlamında endişelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye ve Çin yönetimlerinin salgını kontrol altına alabilmek için kullandığı farklı gözetim araçlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle gözetim üzerinden sağlanan toplumsal kontrol kavramı da önem kazanmaktadır. İnsanlar, toplumsal güvenliğin sağlanabilmesi için toplumsal gözetimin gönüllü üyeleri olmakta ve böylelikle mahremiyet ve bireysel özgürlük olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu hususta Covid-19 pandemisi ile mücadelede kullanılan gözetim araçlarının sağlamış olduğu olumlu etkilerle beraber gözetlemenin getirmiş olduğu sorunsallar da gerekli literatür taraması yapılarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Covid-19, Pandemi, Çin, Türkiye, Gözetim, Toplumsal Kontrol*

* Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. elanuryilmaz1994@outlook.com. ORCID ID: 0000-0002-3605-5543

Geliş Tarihi: 21.06.2022 Kabul Tarihi: 02.07.2022 Yayın Tarihi: 30.09.2022

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, E. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Gözetim Araçlarının Kullanımı: Türkiye ve Çin Karşılaştırması, Türkiye Medya Akademisi Dergisi. Cilt:2 Sayı:4, **s. 99 – 122.** https://doi.org/10.5281/zenodo.7111187

TÜRKİYE MEDYA AKADEMİSİ DERGİSİ

JOURNAL OF TÜRKİYE MEDIA ACADEMY

Araştırma Makalesi / Research Article

Cilt / Sayı: 2 / 4 - Yıl: 2022 99-122

USE OF SURVEILLANCE TOOLS IN THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS: COMPARISON OF TURKEY AND CHINA

Elanur Yılmaz*

Abstract

The Covid-19 pandemic, which alarmed the whole world as a global epidemic, has an important process that changes social life. In this process, information technologies have an important place in the fight against the epidemic. In the epidemic, smartphone applications that enable people to obtain location information, the use of drones, artificial intelligence compatible robots, personal information obtained through big data reveal an intense technological surveillance process. The legitimacy of the surveillance tools used to prevent the epidemic,cause concerns in the context of the concepts of individual freedom and privacy. In this study, it is aimed to examine the different surveillance tools used by the Turkish and Chinese governments to control the epidemic. Thus, the concept of social control through surveillance gains importance. In this regard, together with the positive effects of the surveillance tools used in the fight against the Covid-19 pandemic, the problems brought by surveillance are evaluated by making the necessary literature review.

Keywords: *Covid-19, Pandemic, Chinese, Turkey, Surveillance, Social Control*

* Corresponding Author: PhD Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences. elanuryilmaz1994@outlook.com. ORCID ID: 0000-0002-3605-5543

Received Date: 21.06.2022 Accepted Date: 02.07.2022 Release Date: 30.09.2022

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski dönemlere dayanan gözetim kavramı, toplumsal denetimin başlıca araçlarından biri olarak (Dolgun, 2008, s. 21) sistemdeki mevcut iktidarlar tarafından toplumsal düzeni sağlamak ya da daha doğru bir ifade ile toplumu kontrol altına alabilmek için kullanılmıştır. Önemli bir denetim aracı olarak gözetim pratiklerinin kullanımı ilk zamanlarda daha sınırlı bir düzeyde gerçekleşirken günümüzde teknolojik araçlarının gelişimiyle birlikte daha çok artmış ve toplumsal yaşamın her alanına yayılmıştır.

Gözetim, birçok düşünür tarafından ele alınan farklı kavramsallaştırmalar üzerinden tartışılmıştır. Michel Foucault'nun "panoptikon" kavramı, George Orwell'in "büyük birader" kavramı, Zygmunt Bauman'nın "akışkan gözetim" kavramı ve Gilles Deleuze'ün "denetim toplumu" kavramı gözetimin tartışıldığı önemli kavramların birkaçıdır.

George Orwell'in "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört" adlı kitabı gözetim kavramının tartışılmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Distopik bir bakış açısını ortaya koyan roman, herkesi ve her şeyi gözetleyen "büyük birader"in varlığıyla gözetim üzerine kurulan totaliter bir devlet yapısını anlatmaktadır (Lyon'dan Akt. Arık, 2018, s. 96). Gözetim kavramının kuramsallaşmasında Bentham'ın hapishane modelinden etkilenen Foucault'nun "panoptikon" metaforu da büyük önem taşıyan kavramlardan biri olmuştur (Dolgun, 2008, s. 25). Panoptikon, toplumsal düzeni sağlayan ve bireyleri de gözetim altında tutan disipliner bir hapishane modelidir (Dolgun, 2008, s. 105). Ancak Foucault'nun kavramsal çerçevesini oluşturduğu panoptikon kavramı sadece mimari bir hapishane yapısını değil aynı zamanda insanları sürekli gözetleyerek denetleyebilen bir yönetim biçimini de ortaya koymaktadır. Panoptikon toplumunda insanlar sürekli gözetim altına alınarak denetlenebilmektedir (Foucault, 2011, s. 135). Foucault, insanların sürekli her yerden gözetlenmesi durumunu Bentham'ın ortaya koyduğu mimari hapishane yapısı üzerinden açıklamakta ve insanların birer mahkûm gibi özgür olmadığına çünkü toplumsal yaşamın her yerden gözetlenerek denetlendiğine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Böylelikle toplum sürekli gözetlenerek denetlenebilen bir hapishane yapısına sahip olmaktadır.

Bentham'ın tasarlayıp, Foucault'nun kavramsal çerçevesini oluşturduğu ve Orwell'in distopik olarak tahayyül ettiği panoptik toplum, 20. yüzyılın sonlarından itibaren tüm dünyayı saran teknolojik gelişmeler ve elektronik ağlar aracılığıyla daha bir görünür olmuştur (Dolgun, 2008, s. 22). Lyon'un da ifade ettiği gibi bilgisayar teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak gözetlemenin gerçekleşmesi daha sistematik bir hale gelmiştir (2006, s. 13). Panoptikpon hapishane modelindeki temel işlev, sınırlandırılan mekânın dışına kimsenin çıkmamasıdır; veri tabanı yoluyla sağlanan gözetimdeki temel işlev ise sisteme uyumlu olmayanların o alana girmesini engellemektir. Dolayısıyla veri tabanına ne kadar bilgi verirseniz, sistem içerisinde o kadar rahat hareket edebilirsiniz görüşü mevcuttur (Bauman, 2012, s. 56). Çünkü mevcut toplumsal sistem bireylerin sürekli kayıt altına alınıp, gözetlenmesini, izlenmesini, dinlenmesini ve bu bilgilerinde depolanmasını istemektedir (Çimen, 2020, s. 222). Foucault'nun da söylediği üzere, gözetim sürekli kayıt altına alma durumunu gerektirmektedir (1992, s. 247).

Geleneksel gözetimde, somut insanın diğer somut insan tarafından gözle görülür bir şekilde gözetlendiği bir sistem söz konusudur. Modern teknolojik gelişmelerle beraber gözetim işlemi soyutlaşmış ve daha organize bir hale gelmiştir. Veri akışı sayesinde bu gözetleme pratikleri farklı alanlara iletilebilmekte ve kişisel veriler farklı alanlarda işlenip, organize edilebilmektedir (Lyon, 2006, s. 75-76). Böylece farklı alanlar olarak kendini gösteren gözetim teknolojileri artık "bütünleşik bir yapı"ya dönüşmüştür (Dolgun, 2008, s. 144). Geleneksel anlamda gözetim daha sınırlı ve somut düzeyde yapılırken günümüzde dijital teknolojilerin gelişmesiyle beraber daha sınırsız ve soyut bir düzeye çekilmiştir. Hem gözetleyen araçların varlığı hem de gözetleyenin varlığı daha çok belirsiz hale getirilmiştir. Tıpkı panaptikon hapishane modelinde olduğu gibi günümüzde de insanlar gözlendiğini bilmeden gözetlenmekteler.

Foucault, Bentham'ın hapishane modelinin analizinde, iktidar yapısının görünür ama kanıtlanamaz olduğunu bu yüzden suçlunun o an kendisine bakıldığını bilmediğini ama bunun her an olacağı kuşkusunu içinde barındırdığını söylemektedir (1992, s. 253). Günümüz enformasyon sistemlerinin geliştirmiş olduğu gözetim modelinde de aynı durumun artırılmış bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Birey sistemin kendini gözetleyeceği kuşkusunu sürekli içinde taşımakta ama bunun o an mı gerçekleştiğini

bilememektedir. Böylelikle birey gözetlemenin her an olacağı endişesini içinde taşıyarak özdenetim oluşturmaya çalışmaktadır. Dolgun'un (2008, s. 221) ifade ettiği gibi yoğunlaşan teknolojik gözetim pratiklerinin sonrasında bireyler sürekli gözetlendiğini hissetmekte ve bu da paranoyaya dönüşen bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzde toplumsal yaşamı değiştirip, dönüştüren enformasyon teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak bireysel ve toplumsal ilişkileri kapsayan hem özel hem de kamusal alanlar, elektronik göz(ler) ya da -popüler kavramsallaştırılmasıyla- "büyük birader" tarafından sürekli gözetlenmektedir (Dolgun, 2008, s. 22). Araştırmacılar, önceleri katı ve sabit olarak yapılan gözetimin günümüzde daha esnek ve devingen olduğunu, ilk zamanlar daha sınırlı olan etkinin şimdilerde birçok toplumsal alana yayıldığını söylemektedirler (Bauman ve Lyon, 2013, s. 11). Teknolojik gelişmelere bağlı olarak gözetleme araçları hızla çoğalmakta ve yayılmaktadır (Lyon, 2006, s. 157). Böylelikle dijitalleşen dünyada bütün toplumsal alanlar gözetim mekanizmalarıyla donatılmıştır.

Enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler, gözetim araçlarının gelişimine de öncülük etmiş ve gözetim pratiklerinin hiç olmadığı kadar yayılmasını sağlamıştır. Covid-19 pandemisi ise gözetim teknolojilerinin gelişimini daha yakından görebileceğimiz bir süreç olmuştur. Covid-19 salgınıyla mücadelede temaslı sayısını azaltabilmek adına devletlerin farklı gözetim araçlarını doğrudan kullandığı ve bir kontrol mekanizması sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Aynı zamanda sağlık alanındaki dijitalleşme üzerinden de bir kontrol mekanizması sağlanmaya çalışılmıştır.

Covid-19 pandemisi ile mücadelede kullanılan gözetim araçları bir taraftan toplumsal güvenliğin ve sağlığın korunması açısından önem teşkil eden bir unsur olurken diğer taraftan bireysel özgürlük ve mahremiyet gibi kavramları olumsuz etkileyebileceği hususunda tartışmalar yaratmıştır. Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi ile mücadelede gözetim teknolojilerinin sağlamış olduğu olumlu etkiler ele alınmakla beraber gözetlemenin getirmiş olduğu sorunsalların da tartışılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak gözetim araçlarının iktidar kavramıyla olan ilişkisine odaklanılmış ve bunun ekseninde de iktidarın gözetim üzerinden oluşturduğu toplumsal kontrol/denetim kavramı incelenmiştir. Gözetlemenin en önemli sorunsal yanını ortaya

çıkaran mahremiyet, özel alan, bireysel özgürlük ve gözetimin meşruiyeti gibi kavramlar da Covid-19 salgının getirmiş olduğu etkiler üzerinden irdelenmiştir. Çalışmanın analitik kısmında ise Covid-19 pandemisi sürecinde kullanılan gözetim araçları, Türkiye ve Çin örneklemi üzerinden ele alınmakta ve karşılaştırılmaktadır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmada Türkiye ve Çin yönetimlerinin Covid-19 pandemisi sürecinde kullanmış olduğu gözetim araçlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Yine bu noktadan hareketle çalışmada, salgın sürecinde gözetim araçlarının sağlamış olduğu toplumsal kontrol ve gözetimin meşruiyeti sorunsalları üzerinde durulmuş ve gözetlemenin getirmiş olduğu güncel tartışmaların ele alınması hedeflenmiştir.

Covid-19 salgının önlenmesinde kullanılan gözetim araçlarının olumlu etkilerinin yanı sıra gözetlemenin getirmiş olduğu olumsuz etkilerin de gösterilmesi çalışmanın önemini ortaya koyabilmektedir. Aynı zamanda enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte teknolojik gözetim pratiklerinin muazzam yayılışı ve salgını önlemedeki başarısının ortaya çıkarılması çalışmanın önemini gösterebilmektedir.

1.1. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın kavramsal ve analitik kısmını inceleyebilmek için de gerekli literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca Çin'in Covid-19 pandemisi sürecinde kullandığı gözetim araçlarının incelenebilmesi için https://www.youtube.com/watch?v=Te1AfHIJ7O0 (Erişim Tarihi: 10.04.2022) adresinden video izlenerek Çin'in salgın sürecinde kullanmış olduğu teknolojik gözetim araçları analiz edilmiştir.

1.2. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Covid-19 pandemisi sürecinde kullanılan gözetim araçlarıdır. Çalışmanın örneklemini ise Türkiye ve Çin yönetimlerinin kullanmış olduğu gözetim araçları oluşturmaktadır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kavramsal çerçevesini ise denetim/kontrol toplumu, toplumsal orkestrasyon, enformasyon teknolojisi ve veri gözetimi kavramları oluşturmaktadır.

1.3.1. Denetim/Kontrol Toplumu

Gilles Deleuze *"Artık insanları sınırlayarak etkinlik gösteren toplumlardan sürekli denetim ve anlık iletişim aracılığıyla faaliyet gösteren denetim toplumlarına doğru ilerliyoruz"* sözleriyle gözetim kavramının geçirmiş olduğu değişimi ortaya koymaktadır (Akt. Mattelart, 2012, s. 277). Deleuze, Foucault'nun kapalı gözetime dayalı "disiplin toplumu"ndan enformasyon teknolojilerinin daha fazla gözetim olanaklarını sunduğu "denetim toplumları"nın ortaya çıktığını söylemektedir (Lyon, 2013, s. 284). Deleuze, denetim toplumu kavramını sürekli gelişen ve genişleyen gözetim araçları üzerinden vurgulamakta ve teknolojik gözetim araçlarının kullanımına atıfta bulunmaktadır (Elmer, 2012, s. 22). Deleuze'ün literatüre kazandırmış olduğu "denetim toplumu" kavramı, teknolojik gelişmeler aracılığıyla sağlanan gözetim pratiklerinin toplumun bütün kesimlerine yayıldığını ifade etmektedir. Teknolojik gözetim araçlarıyla beraber toplum üzerinden sağlanan denetim kolaylaşmakta ve böylelikle "denetim toplumu" ifadesi günümüzde önem kazanan kavramlardan biri haline gelmektedir.

1.3.2. Toplumsal Orkestrasyon

Toplumsal orkestrasyon da gözetleme çoğunlukla ikna etme ve ayartma ile gerçekleşmekte ve gözetlemenin sadece baskıcı ve zorlayıcı olmadığını ortaya koymaktadır. Kişiler kendi gözetlemesini ortaya çıkaran gözetleme sistemine dâhil olmuş durumdadır. Modern gözetim pratikleri aracılığıyla ortaya çıkarılan toplumsal orkestrasyon, tıpkı müzik gibi hem sert hem yumuşak hem destek alan hem de zorlayan bir sistemi ortaya çıkarmaktadır (Lyon, 2006, s. 113). Covid-19 pandemisi sürecinde korku ve ikna etme üzerinden oluşturulan toplumsal bir orkestrasyon söz konusudur. Bireyler toplumsal güvenliğin sağlanmasında gözetim araçlarının kendi yararına olabileceği görüşünü kabul ederek gözetlenmeyi kabul etmektedir.

1.3.3. Enformasyon Teknolojisi

Enformasyon teknolojileri, bilgilerin elektronik sistem üzerinden işlenmesini ifade edebilmektedir. Bunlar; ağ kurma, donanım, yazılım alanları üzerinden gözetlemeye

olanak sağlayan önemli teknolojilerdir (Lyon, 2013, s. 285). Gözetlenen toplumlar da halkın yönetimi ve kontrol işlevi enformasyon teknolojilerine bağlı olarak yürütülmektedir (Lyon, 2006, s. 11). Enformasyon ve bilgisayar teknolojileri, verinin toplanması, saklanması ve analiz edilmesi arasındaki süreyi minimum seviyeye indirerek gerçek zamanlı olarak verinin işlenmesini sağlamaktadır (Gürsakal, 2021, s. 32). Gözetim üzerinden elde edilen veriler en kısa sürede işlenmekte ve devreye sokulmaktadır. Böylelikle enformasyon teknolojilerinin gelişmiş olduğu ülkelerde sıkı bir gözetim sistemi söz konusu olabilmektedir.

1.3.4. Veri Gözetimi

Roger Clarke tarafından ortaya atılan veri gözetimi kavramı, kişisel verilerin toplanması üzerinden gerçekleştirilen gözetim biçimi olarak ifade edilmektedir. Clarke, gelişen enformasyon teknolojileri sayesinde birden fazla kişinin farklı eylemlerinin aynı anda sistematik bir şekilde gözetlendiğini böylelikle günümüz egemen gözetim şeklini ortaya koyduğunu belirtmektedir (Lyon, 2013, s. 290). Gelişen bilgisayar teknolojileri aracılığıyla elde edilen verilerin saklanması ve işlenmesi (Gürsakal, 2021, s. 1) bu gözetim biçiminin yoğun olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Veri gözetimi sayesinde kişilere ait veriler sürekli olarak izlenmektedir. Aynı zamanda farklı teknolojik araçlardan elde edilen verilerin bir araya getirilip, anlamlı bir şekilde işlenmesini de sağlayabilmektedir (Çimen, 2020, s. 187). Covid-19 pandemisi sürecinde ülke yönetimleri, bireylerin verilerinin elde edilmesini sağlayan teknolojik gözetim cihazlarını yoğun olarak kullanılmışlardır.

2. İKTİDAR, GÖZETİM VE TOPLUMSAL KONTROL

Gözetim, etkileme, koruma, yönetme ya da denetleme gibi gayelerle bireysel ve toplumsal bilgilerin elde edilmesi ve işlenmesi anlamına gelmektedir (Lyon, 2013, s. 115). Foucault'un panoptik toplum kavramı da sürekli gözetime dayanan, denetim-cezalandırma ve ödüllendirme araçlarıyla bireyleri yönlendiren bir iktidar biçimi olarak açıklanabilmektedir. Bu açıklama günümüz toplumlardaki iktidar yapısını da ortaya çıkarmaktadır. Bentham'ın hapishane modeli insanlık için distopik bir hikâyeyi ortaya koyarken, iktidar için ütopik bir düşü gösterebilmektedir (Dolgun, 2008, s. 105-106).

Foucault'a göre gözetleme üzerinden elde edilen bilgiler iktidar üretmekte ve bunlar davranışları inceleme, izleme, şekillendirme ve denetleme teknikleriyle sağlanmaktadır. Bu durum da Foucault'un çalışmalarının odak noktasını ortaya çıkarmaktadır (Lyon, 2013, s. 125). Aynı zamanda Foucault iktidar kavramını sadece kısıtlandıran ve baskı kuran egemenlik kavramı olarak ele almamakta, bunları inşa eden ve ortaya çıkaran bir yapı olarak da görmektedir (Oranlı, 2012, s. 43).

Toplumsal kontrol açısından görmenin rolü büyük bir önem taşımaktadır. Görülen üzerinden bilgi sağlanan her şey rahatlıkla denetlenebilmektedir (Dolgun, 2008, s. 37). Eski dönemlerden itibaren etkili olan gözetim, yüz temasıyla ve insanların doğrudan bakışlarıyla sağlanmaktadır (Baştürk, 2016, s. 273). Böylelikle gözetim ilk olarak izlemeye yönelik olarak görülmekte ve bireyin uygunsuz bir davranışta bulunup bulunmadığı gözlenerek denetlenebilmektedir. Fakat gözetimin dinlemekle de ilgisi bulunmaktadır. Günümüzde ise gözetim araçlarının çeşitliliği çok daha geniş bir gözetim tablosunu ortaya koymaktadır. Kişisel veriler, DNA izleri ya da parmak izi, retina taraması gibi biyometrik enformasyon bilgileri bireyin izni ya da izni dâhilinde olmadan bireyden kolaylıkla alınabilmektedir (Lyon, 2013, s. 34, 36).

Teknolojik gelişmelerin sağladığı kolaylıklarla bütün kişisel dokümanların veri tabanları sayesinde kayıt altına alınması, saklanması, eşleştirilmesi ve tekrar tekrar işlenip, dolaşıma sokulması mümkün olmuştur. Bu durumda gözetim sadece güvenliği sağlamak dışında ticareti, istihdamı, toplumsal ve günlük hayatın denetimini sağlayan bütünsel bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle toplumlar, iktidar/egemenlik ilişkilerine bağlı olarak yoğun bir toplumsal denetimin yaşandığı enformasyon teknolojileri sayesinde, gözetimi sürekli artırılan yapılara dönüştürülmüştür (Dolgun, 2008, s. 27).

Lyon'a göre Gözetlemenin her zaman iki farklı yönü bulunmaktadır. Fransızcada "gözlemek-korumak" anlamlarına gelen bu kavram Türkçede "gözetim" olarak kullanılmaktadır. Örneğin, dışarıya çıkan çocuğun çevreden gelebilecek herhangi bir zarara karşı gözlenmesi bütün ebeveynler tarafından yapılmaktadır. Bu durumda esas olan çocuğun korunması ve güvenliğidir. Fakat diğer yönüyle çocuğun yaramazlık yapıp, çevreye zarar vermemesi için kontrol altına alınması istenebilmektedir. Böylelikle yasaklama, yönetme ve kontrol kavramları da işin içerisine girebilmektedir.

Yani gözetleme işlemiyle bir yandan koruma ve güvenlik imkânları ortaya çıkarken diğer taraftan sınırlandırma ve kontrol durumu oluşturulabilmektedir (2006, s. 14). Lyon'un verdiği örnek üzerinden Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan toplumsal güvenlik ve buna bağlı olarak da sağlanan toplumsal kontrol işlevleri daha iyi anlaşılabilmektedir. Toplumsal güvenliği sağlayabilmek açısından gözetim sistemlerinin toplumsal kontrol işlevi kullanılarak salgının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak bir yandan da gözetlemenin kontrol mekanizması vatandaşları sınırlandırabilmekte ve gözetimin alenileşmesini sağlayarak, madalyonun diğer yüzünü göstermektedir.

Bütün toplumlar güvenliğini sağlayabilmek adına çeşitli önlemler alma gereği duymaktadır. Alınan bu önlemler ise hem insanların davranışlarını kontrol etmekte hem de onları yönlendiren toplumsal kontrol anlamına gelmektedir. Uygulanan bu toplumsal kontrol ise iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Birincisi, insanları yapılmaması gereken işler hususunda engellenmek ikincisi ise yapılması gereken işlerde teşvik etmek olarak ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal düzen içerisinde zararlı olarak kabul edilen davranışlar engellenirken toplumsal düzeni geliştirip, sürdürülmesini sağlayan davranışlar teşvik edilmektedir (Bauman, 2015, s. 19). Covid-19 pandemisi sürecinde bütün devletler, toplumsal düzeni ve aynı zamanda esas olan güvenliği sağlayabilmek adına toplumsal bir kontrol sağlamaya çalışmışlardır. Bu toplumsal kontrol ise genel olarak zorluluklar, yasaklamalar ve yaptırımlarla sağlanmıştır. Toplumsal kontrolü destekleyen bir unsur olarak gözetim teknolojileri önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle yönetimler gözetim araçlarını, insanların davranışları hakkında bilgi sağlayabilme ve gerekli olan yerlerde engelleyebilmek için önemli bir denetim aracı olarak kullanmışlardır.

Micheal Foucault Hapishanenin Doğuşu kitabında veba salgınını önlemede devletin uyguladığı gözetimi ve toplumsal kontrolü de ele almaktadır. Foucault kitabında iktidarların salgınlarda uyguladığı toplumsal gözetimin ve kontrolün aslında hayal ettikleri bir ütopik yönetim olduğunu dile şu şekilde dile getirmektedir:

"Vebaya yakalanan kent, tamamı itibariyle hiyerarşi, gözetim, bakış, yazı tarafından katedilen kent, tüm bireysel bedenler üzerinde ayırımcı bir şekilde yaygınlaşan bir iktidarın işleyişi içinde hareketsiz kılınan kent; bu, mükemmel yönetilen kent ütopyasıdır. Veba (en azından öngörü halinde kalan), o esnada disiplinsel iktidarın

icra edilmesinin ideal bir şekilde tanımlanabileceği sınavdır. Hukuğu ve yasaları saf teoriye göre işletebilmek üzere, hukukçular hayali bir doğa durumuna gitmekteydiler; mükemmel bir disiplini işletmek üzere, yönetimler veba durumunu düşlemekteydiler" (Foucault, 1992, s. 249).

Gözetim, disiplin edici kontrol mekanizmalarıyla toplumu ve bireyleri itaat ettirmekte ve onları denetleyebilmektedir (Çimen, 2020, s. 188). Gözetim, iktidarların egemenliklerini ve gücünü destekleyen bir araç görevi görmekte ve iki önemli unsuru da bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar; devletin bireylerin davranışları hakkında bilgi sahibi olması ve bu davranışları denetleyebilmesidir (Dolgun, 2008, s. 37). Böylelikle Foucault'ya göre iktidarın artık fiziksel bir baskı ihtiyacı yoktur çünkü gözetleyenin bakışının ağırlığını hisseden herkes bu bakışı içselleştirmekte ve gözetleme kendiliğinden işlemektedir (2012, s. 95). Günümüzde gözetleme, iktidarın gizli hegemonyasını ortaya çıkarmaktadır (Arık, 2018, s. 95).

Teknoloji, toplumsal gözetimin pratiklerini meşrulaştıran ideolojik bir araç olmuştur (Dolgun, 2008, s. 220). Zygmunt Bauman'ın da dediği üzere, teknolojik gelişmelerle birlikte gözetim, günümüz modern toplumlarında daha önce hiç hayal bile edilemeyecek bir düzeye ulaşmıştır (Lyon, 2012, s. 141). Gözetim üzerinden sağlanan denetim ise insanların bireyselleştirilerek kontrol altına alınmasını gerekli kılmaktadır. İktidar kişileri tekelleştirerek kontrol altına almakta ve disipline etmeye çalışmaktadır. Böylelikle birey kavramı ön plana çıkarılmakta ve bunun üzerinden de insanlar gözaltında tutulmaktadır (Akay, 2016, s. 135).

Günümüz gözetim biçimlerinde, bireylerin kimler tarafından gözetlendiğini anlayabilmesi imkânsız hale gelmiştir. Gözetleyen kişiler ve kurumlar bilerek anonimleştirilmiştir (Arık, 2018, s. 65). Bu noktada toplumu gözetleyen aygıtların fiziksel varlığı artık gittikçe daha az belirgin ve görünebilirken, işlendiği sistem daha fazla gelişmiş ve sistematik bir hale gelmiştir. Dolayısıyla gözetim işlemini gerçekleştiren bu sistemler ancak belirgin bir hata ve sorun sonucu fark edilebilmekte ve görünebilir olmaktadır. Bir anlamda sistemin en iyi görünür kılınabildiği an kırıldığını gösteren anlardır (Lyon, 2006, s. 12). Tüm dünyayı alarma geçiren Covid-19 salgını, gözetim sisteminin kırıldığını gösteren önemli anlardan biri olmuştur. Bu süreçle beraber devletler toplumsal kontrol aracı olarak gözetim sistemlerini alenen

kullanmışlardır. Toplumsal güvenliği sağlayabilmek adına ülke yönetimleri tarafından yoğun bir şekilde kullanılan gözetim araçları çoğunlukla halkın da desteğini alarak kontrol sağlayabilmiştir.

3. COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE GÖZETİMİN MEŞRUİYETİ VE MAHREMİYET KAVRAMI

Mahremiyet, bireyin kendi özel alanıdır. Bireyin egemenliğinde olan "ben kimim ve neyim" sorularının karşılığını alabileceği ve bunlara da saygı duyulmasını istediği çerçeveyi oluşturmaktadır (Bauman, 2013, s. 114). İnsan haklarının en önemli parçasını oluşturan mahremiyet hakkı, bireysel özgürlüğün de göstergesidir ve bireyler, kendisi için önemli olan verilerden hangilerinin bilinebileceğine karar verebilmelidir (Dolgun, 2008, s. 209). Alan Westin, mahremiyete yönelik ortaya çıkan tehditleri, kendini ifşa etme (selirevelation), merak (coriosity) ve gözetleme (surveillance) olarak üç gruba toplar: Birinci tehdit olan kendini ifşa etme, bireyin bizzat kendisi tarafından yapılmaktadır. İkinci tehdit olan merak, bireylerin çevresinde neler olup bittiğiyle ilgilenmesidir. Üçüncü tehdit olan gözetleme ise toplumsal kontrol araçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. İktidar tarafından bireysel ve toplumsal hayatın gözetlenerek ekonomik, siyasal, dinsel, sosyal alanların sınırlandırılmasıdır (Arık, 2018, s. 23-24).

Özel alan ve mahremiyet kavramları birbirlerine yakın kavramlar olmuştur. Özel alanda yaşananların kamusal alana taşınması mahremiyet ve kamusallığı da birbirine yakın kavramlar haline getirmiştir (Kütükoğlu, 2021, s. 67). "Kamusal alan"da olanlar herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir prensibi kabul edilmektedir. Teknolojik gelişmelerin getirdiği yenilikler ve araçlarla beraber mahremiyet alanı kamusal alanın orduları tarafından ele geçirilmiş ve aralarındaki sınır gitgide ortadan kaldırılmıştır (Bauman, 2011, s. 32-37).

Gözetim yorumcuları, özel yaşamın neredeyse dokunulmamış hiçbir alanının kalmadığını, teknolojik aletlerle gitgide daha fazla alana yayılıp, sömürgeleştiğini söylemektedir (Bauman ve Lyon, 2013, s. 17). Mahremiyetin ve özel alanın ihlali, gözetim faaliyetlerini mümkün kılan enformasyon teknolojileri sayesinde gerçekleşmektedir. Böylelikle enformasyon toplumu ve gözetim toplumu kavramları

arasındaki fark silikleşmiştir. Enformasyon teknolojileri sayesinde toplum içerisindeki bütün alanlar savunmasız ve şeffaf hale gelmiştir (Dolgun, 2008, s. 212-213). Modern toplumlarda enformasyon teknolojilerinin kazandırmış olduğu şeffaflık, geleneksel yapıdaki mahremiyet sınırlarını ortadan kaldırmış ve daha fazla öz-izleme sisteminin gelişmesini sağlamıştır. Marx'ın da ileri sürdüğü gibi bu durum her geçen gün daha çok belirginleşmekte ve tüketim toplumunda ise daha az görünür olmaktadır. Bu durumun metaforik simgeleştirmesi olan *"kadife eldiven demir yumruğu gizler"* (Lyon, 2013, s. 63) sözü sistemin var olan ama görünmeyen yanını ortaya koymaktadır. Çünkü insanlar kendi mahrem alanlarının nasıl ve ne şekilde izlendiğini tam olarak kavrayamamakta ve teknolojik araçların sadece kendisine kazandırdığı kolaylık ve tatmin olma üzerinden onları kabul etmektedir.

Distopyalarda, gözetim toplumu kavramının ortaya çıkışı üç nokta üzerinde toplanmaktadır. Birincisi, panoptik işleyişteki gibi "görülmeden görme"nin verdiği güç; ikincisi, bireyin mahremiyetine iktidarın hoşgörüsüzlüğü; son olarak da insanları sürekli gözetim altında tutan totaliter bir yapının mevcut olmasıdır (Dolgun, 2008, s. 224). Vatandaşları gözetleyen devletlerin mahremiyet ihlalleri üzerine Benjamin Franklin; "Biraz güvenlik için biraz özgürlük vermeye hazır olan herhangi bir toplum, ikisini de hak etmez ve hem güvenliğini hem de özgürlüğünü kaybeder" sözünü söylemektedir. Teknolojik gelişmelerin sağlamış olduğu yeniliklerle beraber bireyin mahremiyet ve özgürlük hakkının iktidarlar tarafından daha çok ihlal edildiği görülmektedir (Arık, 2018, s. 167). Birçok gizlilik alanı giderek daha fazla iktidar tarafından ele geçirilmiş ve gözetim diğer dönemlerden daha tehlikeli olmuştur (Canetti, 2006, s. 299). Buradaki temel nokta ise internet üzerinden elde edilen büyük veri işlemleriyle insanların daha kolay bir şekilde kontrol altına alınabilmesini sağlamasıdır.

Enformasyon teknolojileri aracılığıyla gözetim teknikleri hiçbir dönemde olmadığı kadar gelişmiş ve genişlemiştir. Gelişen teknolojik alt yapı insanlara sağladığı imkânlarla beraber onları gözetim sistemine de sımsıkı bağlamıştır. Bu noktada ise bireyler ya teknolojinin sağlamış olduğu imkânlardan vazgeçme ya da kendi kişisel mahremiyetini koruyabilme ikilemi arasında kalmıştır (Arık, 2018, s. 64). Gözetimin yayılmasının ana ekseni olarak teknolojik olgu veya "toplumsal kontrol" ve "büyük birader" gibi kavramların ele alınması gözetimin sadece baskıcı yönünü ortaya

çıkarmaktadır. Ancak gözetime yol açan temel etken yani gözetime itaat eden, onu sorgulayan veya kabul eden bireyler kilit noktayı oluşturmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013, s. 17). Bireyler gözetim araçlarından kaçamayacağını kabul ederek gözetimi artık içselleştirmiştir. Bu durum ise gözetimin bireye sağlayabileceği faydanın çokluğuna olan inançtan kaynaklanmaktadır.

Çoğu insanlar kişisel bilgilerini firmalara açıklama konusunda herhangi bir beis olmayacağını kabul etmektedir. Bu durumu ise göreceği faydanın ödeyeceği bedelden daha fazla olacağı inancı; saklayacak ve korkacak herhangi bir şeyi olmayacağı tutumlarında görülebilmektedir. Böylelikle gözetleme sistemine dâhil olarak toplumsal düzene gönüllü bir katılımın olduğu ortaya çıkmaktadır (Lyon, 2006, s. 23). İnsanlar gözetime çoğu zaman rıza göstermektedir. Gözetleyen sistemin meşru ve gerekli olduğu kabul edildiğinde, bireyler gerçekte neler olup bittiğini bildiğini varsayarak, sorgulamamaktadır. İnsanlar telefonlarını kullanıp internette gezinebilmekte, kredi kartlarını kullanmakta, alkolmetrelere üfleyip, yüz ve iris taramasına girmekte ve kapalı devre televizyon kameraları önünde rahatça hareket edebilmektedir (Lyon, 2013, s. 237). Aynı zamanda gözetim, farklı alanlarda ortaya çıkmasının yanında, farklı şartlarda farklı tepkilerle de karşılanabilmektedir. İnsanlar kendi yararına olabileceğini düşündüğü durumlarda kendi kişisel bilgilerini paylaşmaktan çekinmemektedirler (Lyon, 2013, s. 71). Gözetim üzerinden sağlanmaya çalışılan gönüllülük çoğunlukla bireyleri toplumsal güvenliğe teşvik etme görüşünün vurgulanmasıyla gerçekleşebilmektedir (Marx, 2006, s. 40). Covid-19 pandemisi de gözetimin farklı tepkilerle karşılandığı bir süreci ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar kendi güvenliğini düşündüklerinden kendi kişisel bilgilerini paylaşma konusunda herhangi bir mahzur görmemiştir. Toplumsal güvenliğin sağlanabilmesi için de gözetlenmeye izin vermişlerdir.

Güvenlik önlemleri adına bazı bireysel mahremiyet ve özgürlükler zarar görebilmektedir. Devletler de toplumsal güvenliği sağlamak ve önceden müdahale edebilmek tezi üzerinden halkı sürekli gözlemlemekte, bilgi toplamakta ve depolamaktadır. Devletin ne kadar bilgi toplarsa güvenliğin o kadar iyi sağlanabileceği düşünülmektedir. Devletler gözetim pratiklerinin sağlamış olduğu kolaylıklarla beraber küresel güvensizliğe karşı küresel güvenlik önlemleri almaya çalışmaktadır (Bigo, 2012,

s. 277). Covid-19 pandemisi sürecinde gözetim araçlarını toplumsal yaşamın her alanında aktif olarak kullanan devletler, toplumsal güvenliğin ve sağlığın kısa sürede elde edilmesi görüşü üzerinden gözetim araçlarını yaygın bir şekilde kullanabilmişlerdir

Covid-19 salgınıyla mücadelede, bütün ülke yönetimlerinin gözetim araçlarını yoğun olarak kullanması, mahremiyet ve özel alan kavramlarının yanı sıra gözetimin uygunluğu hususunu da tartışılmaya açmıştır. Salgınla mücadelede gözetim araçlarının sağladığı fayda aynı zamanda yöneticilerin iktidarlarını ve otoritelerini güçlendirmesine sebebiyet vermiştir. Sürekli gözetlenen ve gözetim araçlarını içselleştiren insanlar, davranışlarını sistemin istediği şekilde düzenlemesi ve kendi üzerinde özdenetim oluşturmaya çalışması gözetim araçlarının insan üzerinde kurduğu ideolojik baskıyı ortaya çıkarmaktadır. Foucault'nun söylediği üzere iktidarların artık fiziksel baskıya ihtiyaçları yoktur çünkü iktidarın gözünü üstünde hisseden herkes kendini kontrol altına alabilmekte ve böylelikle toplumsal baskı kendiliğinden gelişip, sürdürülebilmektedir. Covid-19 salgını sürecinde de insanların gözetim araçlarını içselleştirdiği ve bunun üzerinden de özdenetimin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylelikle gözetim araçları insanlar tarafından kabul görmüş ve sistem kendiliğinden yenilenen bir sürece girmiştir. Buradaki temel nokta ya da problem ise salgında kullanılan gözetim teknolojilerinin salgın sonrasında gözetlemeye devam edip etmeyeceğidir.

4. COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KULLANILAN GÖZETİM UYGULAMALARI: TÜRKİYE VE ÇİN KARŞILAŞTIRMASI

İlk kez Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Salgınla mücadelede bütün ülkeler toplumsal denetim aracı olarak gözetim tekniklerini yoğun olarak kullanmışlardır. Geleneksel olarak kullanılan gözetim tekniklerinin yanı sıra teknolojik gelişmelerin sağladığı Ping An, yapay zekâ, bulut ve blockchain teknolojisi gibi dijital gözetim araçlarının da yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Çin ise teknolojik gözetim araçlarını yoğun olarak kullanmış ve salgınla mücadele konusunda öncü ülkelerden biri haline gelmiştir. Çalışmada örneklem olarak ele alınan Türkiye ve Çin yönetimlerinin Covid-19 pandemisi sürecinde kullanmış olduğu gözetim teknikleri sırasıyla incelenecektir.

4.1. Türkiye'nin Pandemi Sürecindeki Analog ya da Geleneksel Gözetimi

Küreselleşen dünyada bütün devletlerin rahatlıkla birbirlerine ulaşmaları Covid-19 salgının kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak yayılmasının kaçınılmaz bir sonucu olmuştur. Böylece ülkemizde diğer ülkeler gibi Çin'de başlayan salgından kısa sürede etkilenmiştir. Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020'de görülmüş ve ardından kısa sürede vaka sayıları hızla artmıştır. Türkiye de diğer ülkeler gibi pandemi ile mücadelede virüsü kontrol altına alabilmek için kısmi sokağa çıkma yasağı, sosyal mesafe ve maske takma zorunluluğu kurallarını getirmiştir.

Covid-19 hastalığı riski olan vatandaşların ya da pozitif vakaların karantinaya alınması ve takip edebilmesi için HES kodu zorunluluğu getirilmiştir. Hastaneye yatırılmayan hastaların evde takip edilmesi için de "Evde Hasta İzleme ve Filyasyon" uygulaması başlatılmıştır.

4.1.1. HES Uygulaması

HES (Hayat Eve Sığar) kodu kişilerin Covid-19 hastalığı açısından risk taşıyıp taşımadığını göstermek için kullanılmaktadır. Telefona indirilen Hayat Eve Sığar uygulaması içerisinde HES kodunu sorgulama, HES kodu alma, HES kod ayarları, Covid-19 Aşı Bilgileri, Korona riskini hesaplama, anket ve ihbarda bulunma gibi özellikler bulunmaktadır. Aynı zamanda kullanıcıların konum bilgisini gösteren uygulama içerisindeki haritadan Covid-19 riski taşıyan yerlerin yoğunluğunu da görebilmek mümkündür. Ayrıca hem uygulamayı kullanan kişi hem de kişinin yakınları hakkında bilgi de sağlanabilmektedir.

Uygulama içerisinde yer alan bu bilgiler salgını önleyebilmek adına önemli bir gözetim mekanizması olarak kullanılmıştır. Kişinin herhangi bir kuruma girişi veya seyahatleri sırasında kullanmış olduğu HES kodu, bireyin Covid-19 riski taşıyıp taşımadığı hakkında bilgi sağlayabilen önemli bir uygulama olmuştur. Ancak bireyin risk durumu HES kodunun sorgulanması dâhilinde ortaya çıkarılabilmektedir.

4.1.2. Evde Hasta İzleme ve Filyasyon

Hastaneye yatırılmayan Covid-19 testi pozitif çıkan hastaların veya Covid-19 hastalığı riski taşıyan temaslıların, Sağlık Bakanlığının belirlemiş olduğu karantina süresince evde takibi yapılmaktadır. Karantinaya alınacak temaslı sayısı ise PCR testi

pozitif çıkan hastanın verdiği bilgiler dâhilinde belirlenmektedir. Evde izlenen hastaların iyileşme süreci ve takibi, Filyasyon ekibinin evlere ziyareti ve aile hekiminin hastayı telefonla aramasıyla sağlanmaktadır. Evde hasta izleme sürecinin takibi daha çok geleneksel bir gözetim biçimini ortaya çıkarmaktadır.

Aynı zamanda vatandaşların Covid-19 kapsamında belirlenen kurallara uyup uymadığını takip edebilmek için devriye gezen kolluk kuvvetleri de geleneksel bir gözetim sistemi olarak kullanılmıştır.

4.2. Çin'in Pandemi Sürecinde Kullandığı Gözetim Araçları ya da Teknoloji Seferberliği

Covid-19 pandemisi ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır. Devletin Covid-19 pandemisiyle mücadelede kullanmış olduğu stratejiler ve teknolojik gözetim araçları sayesinde salgının kısa sürede önüne geçilmesini sağlamıştır.

Çin'in Covid-19 pandemisi sürecinde kullanmış olduğu teknolojik gözetim araçları sırasıyla incelenecektir (Deloitte, 2020).

4.2.1. 5G Devriye Robotlar

Çin'in pandemi ile mücadele de kullanmış olduğu 5G devriye robotlar önemli bir teknolojik gözetim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Guangzhou Gosuncn Robotics tarafından IoT, AI, bulut bilişim ve büyük veri teknolojileri entegre edilerek üretilen 5G devriye robotları, metro ve tren istasyonları, havaalanları ve alışveriş merkezleri gibi yoğunluğun olduğu kapalı alanlarda, insanlara maske kullanımı ve ellerini yıkama konusunda uyarılar yapmaktadır. Temassız bir şekilde vücut sıcaklığını ölçebilen bu robotlar herhangi bir riskli durumda gerekli yerlere uyarı gönderebilmektedir. Böylelikle kamusal alan içerisindeki riskli bireylerin belirlenmesinde kullanılan bu devriye robotlar insan sağlığı açısından büyük önem arz eden bir gözetim aracı olmuştur.

4.2.2. Drone Teknolojisi

Çin, en fazla drone üreten ülkelerden biridir ve ürettiği drone'ları pandemi sürecinde yoğun bir gözetim aracı olarak kullanmıştır. Drone'lar kamusal alanlarda insanların sosyal mesafe ve maske kullanımı gibi kurallarını kontrol edip ve uyaran bir

gözetim aracı olmuştur. Ayrıca termal kameralar yardımıyla insanların vücut sıcaklıklarını da ölçebilmektedir.

4.2.3. Akıllı Uygulamalar: WeChat ve Alipay

WeChat ve Alipay uygulamaları, Çin'deki vatandaşların hareketlerini kontrol edebilmekte ve herhangi bir riskli durumda bölgede bulunan kişilere bilgilendirme mesajı gönderebilmektedir. Vatandaşlar gittikleri her yerde bu uygulamaların karekodlarını okutmak zorundadır. Büyük veri teknolojisini kullanan bu akıllı telefon uygulamaları, vatandaşların gittiği yerleri, seyahatleri ve sağlık durumlarını baz alarak onlara renk kodu (yeşil, sarı, kırmızı) vermekte ve bu renk kodlarıyla kişilerin evden çıkabilmesi mümkün olabilmektedir.

4.2.4. Akıllı Ses Tarama Sistemi

Ping An, yapay zekâ, bulut ve blockchain teknolojisi ile Covid-19 salgınını önlemek amacıyla geliştirilmiş önemli bir teknolojik gözetim aracıdır. Sistem aynı anda işleyen 3.000 adet Al robotu kapasitesine sahiptir. Covid-19 pandemisi sürecinde 580.000'den fazla tarama gerçekleştirmiş ve 1.600'den fazla şüpheli vakayı tespit etmiştir. Yaptığı taramalarla, vücut sıcaklığı ve Covid-19 semptomlarını sınıflandıran bir raporlama sistemi sağlayabilmektedir.

4.2.5. Akıllı Görüntü Okuma Sistemi

1.500'den fazla sağlık kurumunda hastaların CT görüntülerini 15 saniye içinde analiz eden bir sistemdir. Böylelikle hastaların erken tespit edilmesi, tedavi planlama ve takip konularında destek veren önemli bir gözetim sistem olmuştur. Ayrıca Çin'deki sağlık çalışanlarının virüse yakalanma olanağını da azaltabilmiştir.

4.2.6. Blockhain

Blockchain teknolojisi salgınla ilgili gelişmelerin takip edilmesine sağlamaktadır. Blockchain ile Çin'in tüm eyaletlerinde salgın izleme platformu kurulmuş ve Covid-19 vakalarının gerçek zamanlı olarak izlenmesini ve bilgilerin açık ve şeffaf olmasını sağlamıştır. Covid-19 vakalarının takip edilmesini sağlayabilen bu uygulama gerekli tedbirlerin zamanında alınmasını sağlayarak salgının yayılımını engellemiştir.

SONUÇ

Çalışmada, Covid-19 salgını sürecinde kullanılan gözetim araçlarının incelenmesi Türkiye ve Çin örneklemi üzerinden ele alınmıştır. Karantina ve sosyal izolasyon süreçlerinin doğrudan devlet tarafından kontrol edilebilmesi için çeşitli önlemler uygulanmış ve gözetleme unsuru ise salgını önlemedeki en temel etken olmuştur. Türkiye, salgını önleyebilmek için analog ya da geleneksel gözetleme diyebileceğimiz gözetim pratiklerini kullanmış ve dolayısıyla salgının yayılımının önlenmesi daha uzun bir süreci kapsayabilmiştir. Diğer örneklem ülke olarak ele alınan Çin ise IoT, AI, bulut bilişim, blockchain, yapay zekâ ve büyük veri teknolojileri üzerinden gerçekleştirdiği gözetim tekniklerini pandemi sürecinin her aşamasında kullanmış ve salgını başarılı bir şekilde önlemiştir. Pandemi sürecini başarılı bir şekilde yöneten Çin, salgını kısa sürede bitirebilmiştir. Bu durum ise Çin'i Covid-19 pandemisiyle mücadelede öncü ülkelerden biri haline getirmiştir.

Çin'in Covid-19 pandemisi sürecinde kullandığı yoğun gözetim teknolojileri pandemiyi başarılı bir şekilde yönetmesini sağlayan en önemli etken olmuştur. Halkın desteğini de alarak yürütülen gözetleme pratiklerinin en önemli dayanağı toplumsal güvenliği sağlayabilmektir. Giddens'ın da ifade ettiği üzere kamusal güvenliği sağlayabilmek demokratik iktidarların en önemli görevi olarak görülmektedir (2010, s. 172). Covid-19 sürecinde de insanlar, salgının önlenmesi ve toplumsal sağlığın korunabilmesi açısından devletin gözetim aygıtlarını kabul etmiştir. Gözetim aygıtları iktidarın -demokratik- görevini yerine getirdiği önemli bir unsur olarak görülmüştür. Covid-19 pandemisi sürecinde kullanılan teknolojik gözetim araçları bir taraftan toplumsal güvenliğin sağlanabilmesi açısından önemli faktörü oluştururken diğer taraftan gözetim kavramı üzerinden tartışılan sorunsalların gündeme gelmesine neden olmuştur.

Teknolojik gelişmeler gözetim araçlarının yayılımını sağlamakta ve her yerden gözetlenen bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mattelart, günümüzde herkesin gözetim altında olduğu toplumsal yapının, gözetleyerek yönetmenin hâkim olmasını sağladığını söylemektedir (2012, s. 300). Covid-19 pandemisi sürecinde de gözetleyen bir yönetimin hâkimiyeti görülmektedir. Teknolojik gözetim pratiklerinin sağlamış olduğu avantajların ise gözetleyen yönetim sisteminden

bireylerin kaçınamayacağı durumunu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle birey ve iktidar ilişkisi, teknolojik gözetim pratikleri üzerinden yeniden kurgulanmakta ve dönüşüme uğramaktadır.

Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle beraber birçok verinin kayda alınıp, işlenmesine büyük veri (big data) adı verilmektedir. Büyük veri kavramı ilk defa 1854 yılında Londra'daki kolera salgınını önlemek amacıyla kullanılmış ve büyük veri kavramının temeli atılmıştır (Lokke'den Akt. Arık, 2018, s. 148). Covid-19 pandemisi sürecinde de devletler salgını önleyebilmek için büyük veri işlemini yoğun olarak kullanmışlardır. Çin hükümeti de büyük veri işlemi sayesinde teknolojik gözetim pratiklerini kullanarak salgını önleyebilmiştir. Aynı zamanda büyük veri teknolojisiyle beraber bütün kişisel bilgilerin kayıt altına alınıp, depolanması ve bu verilerin daha sonra istenilen şekilde kullanılabilme olasılığını da ortaya çıkarmaktadır. Bu ise gözetim üzerinden sağlanan toplumsal güvenliğin ortaya çıkarmış olduğu handikabı göstermektedir. Mattelart da bu durumu "Toplumun güvenlileştirmeci evrimi"nin aslında gizlilik ihlalini oluşturduğunu söylemektedir (2012, s. 286).

Bu doğrultuda pandemi sürecinde kullanılan gözetim araçlarının salgını önlemede sağlamış olduğu avantajlarının yanı sıra toplum ve bireyin mahremiyetinin ve özgürlüğünün göz ardı edilmesi gibi riskli bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise teknolojik gözetim araçlarının Covid-19 pandemisi sonrasında da kullanılabileceği konusunda tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Covid-19 pandemisinden sonra teknolojik gözetim pratiklerinin kullanımı üzerine yapılacak olan çalışmalar ise bu tartışmalara yönelik aydınlatıcı bir işlev taşıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Arık, E. (2018). *Dijital Mahremiyet: Yeni Medya ve Gözetim Toplumu.* Konya: Literatürk Academia.

Baştürk, E. (2016). *Panoptikon'dan Post Panoptikon'a Gözetimin Soykütüğü.* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bauman, Z. (2011). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup.* (Çev. Pelin Siral). İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlikler*. (Çev. F. Doruk Ergün). İstanbul: Say Yayınları.

Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. (Çev. Elçin Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2015). *Özgürlük*. (Çev. Kübra Eren). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bigo, D. (2012). *"Security, Surveillance and Democracy" Kirstie Ball, Kevin D. Haggerty ve David Lyon* (Ed.). *Routledge Handbook of Surveillance Studies.* (s. 277-284). New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar.* (Çev. Gülşat Aygen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çimen, Ü. (2020). *"İktidar Teknoloji İlişkisine Distopik Bir Yaklaşım: Kent Güvenlik Yönetim Sistemi Merkezleri Eleştirisi". Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 219-240.

Çimen, Ü. (2020). *"Gözetim Toplumları ve Büyük Veri Kullanımı: Çin'de Uygulanan Sosyal Kredi Sisteminde Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi Kameraları Örneği".* Halil Uzun (Ed.). *Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research* (ss. 181-202). Ankara: Gece Kitaplığı.

Deloitte. (2020). *Yeni Nesil Teknolojilerin COVID-19 Mücadelesindeki Önemi–Ülke Örnekleri.* (Erişim Tarihi: 28 Mart 2022).

https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/yeni-nesilteknolojilerin-covid-19-mucadelesindeki-onemi.pdf.

Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Elder, G. (2012). *"Panopticon-Discipline-Control"*. Kirstie Ball, Kevin D. Haggerty ve David Lyon (Ed.). *Routledge Handbook of Surveillance Studies.* (ss. 21-29). New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma*. (Çev. Işık Ergüden-Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü.* (Çev. İdris Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gürsakal, N. (2021). *Büyük Veri*. Bursa: Dora Yayınevi.

Kütükoğlu, E. (2021). *Kuşaklar Bağlamında Sosyal Medya ve Mahremiyet.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum*. (Çev. Gözde Soykan). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Lyon, D. (2012). *Vesikalı Yurttaş: Gözetim Aracı Olarak Kimlik Kartları.* (Çev. Barış Baysal). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. (Çev. Ali Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Marx, G. (2006). *"Soft Surveillance: The Growth of Mandatory Volunteerism in Collecting Personal Information "Hey Buddy Can You Spare a DNA?""*. *Torin Monahan* (Ed.). *Surveillance and Security: Technological Politics and Power in Everyday Life*. (ss. 37-56). New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Mattelart, A. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni.* (Çev. Onur Gayretli- Su Elif Karacan). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Oranlı, İ. (2012). *"Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri"*. Şeyda Öztürk (Ed.). *Cogito Dergisi Michel Foucault*. Sayı: 70-71 Yaz, 39-51.

Araştırma Makalesi / Research Article
Cilt / Sayı: 2 / 4 - Yıl: 2022 99-122

EXTENDED ABSTRACT

Advances in information technologies have also pioneered the development of surveillance tools and have made surveillance practices more widespread than ever before. Technological developments enable the spread of surveillance tools and cause the emergence of a social structure that is watched from everywhere. The Covid-19 pandemic has been a process where we can see the development of surveillance technologies more closely. In this process, information technologies have an important place in the fight against the epidemic. It has been observed that states directly use different surveillance tools and try to provide a control mechanism in order to reduce the number of contacts in the fight against the Covid-19 epidemic. At the same time, a control mechanism has been tried to be provided through digitalization in the field of health. In the epidemic, smartphone applications that enable people to obtain location information, the use of drones, artificial intelligence compatible robots, personal information obtained through big data reveal an intense technological surveillance process. The legitimacy of the surveillance tools used to prevent the epidemic, on the other hand, raises concerns in the context of the concepts of individual freedom and privacy. While the surveillance tools used in the fight against the Covid-19 pandemic are an important element in terms of social security and the protection of health, on the other hand, it has created discussions that it can negatively affect concepts such as individual freedom and privacy. The dominance of a surveillance administration is observed during the Covid-19 pandemic process. The advantages of technological surveillance practices reveal the situation that individuals cannot avoid the surveillance management system. Thus, the relationship between individual and power is reconstructed and transformed through technological surveillance practices. In this study, it is aimed to discuss the positive effects of surveillance technologies in the fight against the Covid-19 pandemic, as well as the problematics brought by surveillance. In this context, the study first focused on the relationship between the means of surveillance and the concept of power, and on the axis of this, the concept of social control/supervision created by the power over surveillance was examined. Concepts such as privacy, private space, individual freedom and the legitimacy of surveillance, which reveal the most important problematic aspect of surveillance, are also examined through the effects of the Covid-19 epidemic. In the analytical part of the study, the

surveillance tools used in the Covid-19 pandemic process are discussed and compared over the sample of Turkey and China.Various measures have been implemented in order to control the quarantine and social isolation processes directly by the state, and the element of surveillance has been the most fundamental factor in preventing the epidemic. In order to prevent the epidemic, Turkey used surveillance practices, which we can call analog or traditional surveillance, and thus, preventing the spread of the epidemic could involve a longer process. China, which is considered as the other sample country, used the surveillance techniques it carried out through IoT, AI, cloud computing, blockchain, artificial intelligence and big data technologies at every stage of the pandemic process and successfully prevented the epidemic. China, which successfully managed the pandemic process, was able to end the epidemic in a short time. This situation has made China one of the leading countries in the fight against the Covid-19 pandemic. In order to examine the conceptual and analytical part of the study, the necessary literature review was made.